

Володимир Денисенко

Тризна по Добрині

Історична драма

Лібрето сценарію фільму-дилогії

Фільм перший: **Красне сонечко**

Фільм другий: **Громовий понеділок**

кіно

ЗГАДАЙМО

Якщо подивитися на політичну карту середньовічного світу другої половини X століття, то язичницька Давньоруська держава виглядатиме мовби островом, охопленим з усіх боків трьома могутніми імперіями: ісламським Халіфатом зі сходу, православною Візантією з півдня, католицькою «Священною Римською імперією» з заходу.

Усі три імперії, відверто претендуючи на «світове панування», вели жорстокі кровопролитні війни між собою і захоплювали слабші держави і племена, перетворюючи їхніх правителів на залежних васалів, а народ на рабів.

Русь на той час залишалась останньою і єдиною вільною від світових агресорів державою, яка мужньо відбивалась «на всі кінці землі», відстоюючи незалежність, слов'янський чин життя, що зневажав рабство, протиставляючи «новим» релігіям звичаї праотців і прадідів. Слов'янин не здавався в полон. Він волів померти, але не стати рабом. За його переконанням, померши вільним, він залишався ним «на весь вік майбутній», тобто після смерті.

В останній чверті X століття Польща, Чехія, а пізніше й Угорщина під тиском германської імперії Оттонів були вимушені визнати верховенство престолу святого Петра в Римі; іслам захлеснув народи Поволжя й степової частини північного Кавказу; православна Візантія розорила Болгарію, і її імператор Василій Болгаробійця осліпив десятки тисяч полонених болгарських воїнів. Боротьба за Русь як за сферу свого впливу неймовірно загострилась між світовими імперіями. Реальна влада вислизала з рук малолітнього Великого князя Київського Володимира-Красне сонечко. Уряд Добрині —

його дядька по матері, — котрий практично управляв державою, робив відчайдушні спроби протистояти не тільки зовнішньому натиску, а й захопленню «зсередини». Ради цього щорічно відбувалися військові походи в «усі сторони світу», споруджувались циклопічні оборонні вали і рови по всьому найближчому порубіжжю Київської землі, будувалися «богатирські застави» — засічні міста, і заселялися «кращими мужами» — воїнами з усіх племен Русі, влаштовувалися бенкети — пригощання простому людові; бралися під княжу опіку «вдови» і «сироти», велася фізична розправа з християнами, «бусурманам, проклятим ізмаїльтянам» заборонялося входити в міста, а торгувати лише під стінами. Найрішучішим кроком уряду Добрині — Володимира було створення власного релігійного культу: всі боги всіх племен були зібрані в єдиний пантеон на чолі з княжим богом Перуном. В зовнішній політиці велись активні обміни посольствами, дипломатичні переговори, укладались «любі» (мирні договори) з «окільними» можновладцями, які скріплювались шлюбами їхніх принцес з юним Володимиром. Його гареми постійно поповнювались вінценосними жонами — дочками і родичками правлячих домів Болгарії, Чехії, Польщі, Угорщини, Німеччини, Скандинавії, Булгара, Хорезма, Хазарії, Греції. В Берестові, у Вишгороді, в Білгороді — селах, розташованих навколо Києва, були організовані гареми для сотень наложниць, котрі призначалися для усолоди наблужених до князя бояр, думців і дружинників. Робилося все можливе для згуртування навколо князя боярської правлячої верхівки. Але, не зважаючи ні на що, криза невідворотно насува-

лася. Народ не прийняв нововведеного соборного культу дерев'яних богів. В середовищі бояр і дружинників виникали змови. Правителі «окільних» держав задумували війни, вчиняли політичні змови, захоплювали окремі землі Русі. Статус Великого князя в навколишньому світі вважався варварським, малодостойним і навіть зневажливим. Королі Західної Європи і південні царі ставилися до Руського князя згорда. До Києва заходили католіцькі місіонери і грецькі єпископи, котрі схилили князя й бояр відректися від язичництва і прийняти «істинну віру». Умови при цьому ставилися нерівні: Русь мала визнати патронат папи чи патріарха. Уряд Добрині-Володимира постав перед неминучістю вибору: з ким іти на зближення, з ким укласти найвигідніший політичний союз? І, судячи з усього, Добриня — цей досвідчений політик і воєначальник — прийняв нечувано відважне на той час рішення.

Цьому сприяли військово-політичні обставини, що склалися на той час: Візантія зазнала поразки відразу на двох фронтах — в Італії в затяжній війні з німецьким імператором, і в Єгипті в боях з Багдадським халіфатом, а в Малій Азії спалахнуло повстання візантійського сатрапа Варди Фоки, котрий проголосив себе імператором. Ці складні умови спонукали співімператорів візантійського трону Василя II Болгаробійцю і Костянтина звернутися за військовою допомогою до Русі. Але Добриня поставив блюзнірську умову: за подану допомогу видати заміж за князя Володимира сестру імператорів Анну. Ту саму Анну, руки якої ще до народження Володимира безуспішно домагався німецький імператор Оттон I для свого сина Оттона II. Такий ультиматум був безпрецедентним в історії Візантії — шлюб багрянородної царівни василиси категорично заборонявся не тільки «з архонтом (управителем) скіфів, лютих ворогів імперії», а й з усіма царями «невірних і нікчемних північних жителів». Однак становище імперії було настільки тяжким і безвихідним, що імператори пообіцяли виконати неможливе. Шеститисячне руське військо на чолі з молодим князем Володимиром переправилося через Чорне море в Анатолію і вщент розбило полки Варди Фоки, в бою загинув і він сам. Коли смертельна небезпека для імператорів минула, вони відмовилися видати Анну. У відповідь Добриня здійснює похід на Крим. І після облоги з 7 по 12 квітня 989 року оволодіває економічною й стратегічною твердинею, що забезпечувала панування Візантії в Криму, неприступним містом-фортецею Херсонесом, попередньо перекопавши таємний водопровід, виказаний грецьким перебіжчиком Анастасом. Знесилені спрагою захисники Херсонеса склали зброю, а переможений стратиг в знак покори віддав заміж за Володимира свою дочку. Добриня й Володимир послали візан-

тійським імператорам новий ультиматум: якщо не віддасте Анну за Володимира, сотворимо «Царграду вашему, яко же і сему створих»! Ультиматум не був просто загрозою, цього разу він спирався на вельми сприятливу для Русі політичну ситуацію. По-перше, захопивши Херсонес, Русь дістала вільний вихід у Чорне море і можливість контролювати всю північну частину чорноморського басейну. Цього зятю добивалися іще Олег, Ігор, Святослав. По-друге, проти імператорів знову підняв повстання Варда Склір, родич загинувшого Варди Фоки. Візантійські імператори змушені були піти на принизливу згоду, вимагаючи однак (для збереження престижу) повернення Херсонеса, хрещення Володимира і підвладної йому Русі. Добриня й Володимир погодилися з запропонованими умовами з однією поправкою: повернути Херсонес тільки як придане за Анну. Після довгих переговорів договір був укладений. Але старіюча незаймана Анна навідріз відмовилася їхати до «жорстокого варвара», навіть намагалася покінчити з собою. Тоді брати-імператори силою зв'язали її й всадили на корабель, що відпливав на страшну північ. Анна, як оповідає літописець, «з плачем цілуючи пута свої, поїхала через море», з поклоном була прийнята в Корсуні (Херсонесі). Але Володимир не поспішав приймати хрещення. Протестувала дружина. Справа в тому, що на Русі існував звичай многожонства, й ніхто зі світлих бояр не бажав розлучатися зі своїми численними сім'ями, як того вимагало християнство. Анна зачинилася в палаті, категорично відмовившись вінчатися з язичником Володимиром. Очевидно, за порадою Добрині, а не «за божим устроєм», як пише літописець, Володимир «розболівся очами вельми» і прикинувся сліпим, аби потім, прийнявши хрещення, раптово прозріти. І вразити дружину «божим чудом». Добриня ж знову проявив блискучий талант політика. За час «хвороби» Володимира він виторгував у патріарха Нікійського офіційне право, що дозволяло руським князям, боярам і «кращим мужам» мати до п'яти жінок. На це право уже в XII столітті посилався жонолюбивий красень Всеслав. Анна ж тим часом, проводячи дні в самотності, посилала до Володимира своїх єпископів з напучуванням: «Якщо хочеш позбавитись недуги своєї, то швидше хрестися. Якщо ж ні, то ніколи не позбавишся недуги цієї». І от Володимир прорік перед дружиною і найближчими боярами: «Якщо так буде, то воістину буде великим Бог християнський!» — і повелів хрестити себе. «Єпископ же Корсунський і попи цариці, — пише літописець, — оголосивши, хрестили Володимира». І як тільки єпископ поклав на нього руку, Володимир «прозрів». І літописець підсумовує: «Побачивши це, багато його дружинників хрестились». Перемога над Візанті-

єю і шлюб з царицею Анною піднесли статус Володимира, й ім'я йому було наречене в хрещенні Василій. Київська Русь, знехтувана греками «варварська країна», стала в один ряд з християнськими державами Європи й Азії.

Виконуючи укладений договір, Добриня й новопомазаний самодержець всія Русі взялися трошити язичницькі капища й требища, які самі споруджували вісім років тому. Цю подію яскраво й детально описав Нестор-літописець в «Повісті временних літ». Ідоли були скинуті, посічені й віддані вогню. А Перуна веліли прив'язати до кінського хвоста й «волокти» з гори по Боричеву на Ручай, приставивши 12 мужів бити його жезлами.

Охрестивши киян, попи з військом рушили в інші міста впроваджувати «істинну віру». Очолили «християнську місію» сам Добриня і тисяцький Путята. Корпус із п'яти тисяч вершників вирушив зимовим шляхом на Ростов і далеку Залеську землю. І, як свідчить Іоакимівський літопис, він скрізь натикався на жорсткий спротив. Поповнивши втрати полком ростовців, Добриня повів війська на Новгород. (З Добринею був Іоаким Корсунянин, посланий в Новгород єпископом). Звістка про це стривожила новгородців. Правлячі бояри — триста «золотих поясів» — зійшлися на віче і вирішили не пускати Добриню в місто. Новгородці озброїлись, поставили каменеметні машини на березі Волхова і зруйнували міст. На чолі повсталих стояв жрець Богомил, який, за словами Іоакима, «красномовства ради, наречений був Соловей», і тисяцький Угоняй. Добриня спробував вмовити повсталих припинити спротив, колись вони були його сподвижниками. Однак ті відхилили його пропозицію. Тоді Добриня підпалив місто. Новгородці кинулись гасити пожежу. Війська Добрині увірвалися до міста. Спротив придушили. Посадник і бояри здалися. Добриня стратив зачинщиків і велів дерев'яних ідолів спалити, а кам'яних скинути в ріку. Новгородців хрестили у весняних студених водах Волхова. Тих, каже літописець, хто не йшов добром, волочили силою, роздягали і кидали в ріку, де ще плавали крижини. Багато хто втонув. Найбільше загинуло дітей і старих.

Полонений Богомил-Соловей попросив Добриню припинити страти: «Раз повстав і підняв людей проти тебе, душогуба, мене й суди, інших вини нема... Що мені тепер життя? Порожній світ, коли спорожніла душа. Гляди, ти цього хотів?» Він повернувся й спокійно увійшов у вогонь, на якому спалювали тіла страчених. Добриня був вражений.

Нещастя руських людей на цьому не скінчилися. Нова віра не приймалася. Побут замінити неможливо. Викорінити звичаї важко. Руйнувалися сім'ї. Жінок забирали від чоловіків, відправляли в «доми церковні» — новостворені монастирі. Залишали чоловікові одну жінку.

Дітей продавали в рабство. Спалахували повстання, які жорстоко придушувались. В Києві княгиня Рогніда здійснила спробу замаху на Володимира, та її схопили й відіслали у віддалене село.

Коли військо Добрині поверталось до Києва, то зустрічало на своєму шляху розорені села, незорані поля, по дорогах блукали бездомні, зубожілі, осиротілі. Побачивши розміри й жах сотвореного ним «подвигу», Добриня відлюднився. У Громовий Понеділок на Перунові тижні, коли вдарила гроза, він велів витопити лазню. Увійшовши до лазні, роздягнувся. На його шиї, замість хреста, поблискувала батьківська золота гривня із зображеними на ній двома чудовиськами, що терзали оленя. Добриня поклав перед собою оголений меч, дістав зі дзбана зерна пшениці, кинув їх на розпечений камінь і проказав: «Боже отця мого і дідів моїх, що я вдіяв?» Спалахнуло раптово сліпуче сяйво — до душника влетіла кульова блискавка і, описавши кільце, вилетіла. Вдарив сильний розлогий грім. На полиці простяглося обвуглене тіло Добрині.

Справивши по Добрині тризну, Володимир, оточений гриднями, верхи на відбірних конях, повертався до міста. Дорога тяглася вздовж незораного, з минулорічною стернею поля. Самотній орач прокладав першу борозну. Його жінка підняла свіжу грудку землі, з-за пазухи дістала розписане зеленими пагонами яйце. Пошептала над ним, поклати в борозну і зверху прикрила грудкою.

Під'їхав Володимир з гриднями, зупинив коня, поздоровкався:

— Бог в поміч!

— Боги рекли, щоб і ви допомогли! — відказала жінка.

— Якому ж богові поклоняєтесь? — запитав Володимир.

— Велесу та Ярилові-Дажбогу, що хлібчик родять та скотинку плодять, — відповіла жінка.

Володимир подивився на неї пильно, нічого не відказав, здибив коня і помчав вдалину. За ним поскакали гридні. Жінка глянула йому вслід, тоді нагнулася й підняла грудку. Яйце в борозні було розбите. Жінка скрикнула й випрямилася. На її обличчі застиг жах. Самотній орач вів рівну борозну через поле до крайнеба. Так повинен закінчуватися сценарій. Головний герой — оспіваний билинами Добриня. Ця роль орієнтована на прекрасного артиста нашого часу Сергія Федоровича Бондарчука.

Наведений сюжет повністю, за винятком художніх деталей, відповідає історичній правді, як вона викладена стародавніми літописцями і доповнена дослідженнями вчених істориків.

Лібрето було прорецензовано в Інституті історії СРСР (Москва) і схвалено для написання сценарію двосерійного фільму.